

DISTRIBUCE LARYNGÁLNÍCH VLASTNOSTÍ

- Vlastnosti charakterizující stav a činnost hrtanu (larynx), resp. hlasivek, tj. artikulační, akustické a percepční vlastnosti spojené s tímto.
- Týkají se:
 - typu fonace (modální, dyšná, třepená)
 - VOT (znělost, neznělost, aspirace)
 - glotalických iniciačních mechanismů (ejektivy, implozivy)
 - glotalizace

PROBLÉM 1: SHODA ZNĚLOSTI VEDLE SEBE STOJÍCÍCH HLÁSEK (V RÁMCI JEDNÉ FONOLOGICKÉ JEDNOTKY)

- Ve velkém množství jazyků platí následující pravidla:

(P1) **Stojí-li dva obstruenty vedle sebe, obvykle se shodují ve znělosti.**

<i>Možné kombinace</i>	<i>Nemožné kombinace</i>
NN, ZZ	NZ, ZN

(N = neznělý obstruent, Z = znělý obstruent)

<i>NN</i>	<i>ZZ</i>	<i>Výjimky</i>
[sto] <i>sto</i>	[zbi:t] <i>sbít</i>	[tvu:j] <i>tvůj</i>
[fskvɛ:tat] <i>vzkvétat</i>	[vzda:lit] <i>vzdálit</i>	[dva] <i>dva</i>
[kostka] <i>kostka</i>	[modlɪdba] <i>modlitba</i>	

- V češtině (a nejspíš i jinde) se pravidlo projevuje aktivně (flexe, derivace, adaptace přejímek) i pasivně.

(P2) Před sonorou mohou stát jak neznělé, tak znělé obstruenty.

- V jazycích, které rozlišují mezi neznělými a znělými sonorami, toto platit nemusí. Pak obvykle platí pravidlo podobné P1.
- V češtině je /v/ fonologicky sonora (viz výše).

<i>N + sonora</i>	<i>Z + sonora</i>
[sni:t] <i>snít</i>	[zni:t] <i>znít</i>
[pra:t] <i>prát</i>	[bra:t] <i>brát</i>
[nutni:] <i>nutný</i>	[nudni:] <i>nudný</i>
[sva:t] <i>svát</i>	[zva:t] <i>zvát</i>

- V češtině je /v/ fonologicky sonora (viz výše).

(P3) **Před vokálem mohou stát jak neznělé, tak znělé obstruenty.**

- Nutně ale neplatí, že po vokálech mohou stát oba druhy obstruentů!

<i>N + vokál</i>	<i>Z + vokál</i>
[ʃi:t] <i>šít</i>	[zi:t] <i>žít</i>
[pɛre] <i>pere</i>	[bɛre] <i>bere</i>
[vata] <i>vata</i>	[vada] <i>vada</i>

(P2) + (P3): Před **rezonantou** mohou stát jak neznělé, tak znělé obstruenty.

PROBLÉM 2: VÝSKYT PŘED PAUZOU (TJ. NA KONCI JEDNÉ FONOLOGICKÉ JEDNOTKY)

- Platí pro mnoho jazyků, ale také existuje velké množství jazyků, pro které neplatí.
 - Platí např. pro většinu slovanských jazyků, němčinu, nizozemštinu katalánštinu
 - Neplatí např. pro angličtinu, francouzštinu
- Stojí-li vedle sebe dvě slova, platí jiná pravidla; obvykle podobná pravidlům P1–P3.

(P4) Před pauzou mohou stát pouze neznělé obstruenty nebo skupiny neznělých obstruentů.

- Tam kde platí, obvykle bez výjimek.

<i>Jednoduché konsonanty</i>	<i>Konsonantické shluky</i>
[lɛs] <i>les</i> nebo <i>lez</i> (od <i>lést</i>)	[drost] <i>drozd</i>
[ma:k] <i>mák</i> nebo <i>mág</i>	[praft] <i>pravd</i> (od <i>pravda</i>)
[lɛt] <i>let</i> nebo <i>led</i>	[za:pst] <i>zábst</i>

- V češtině (a nejspíš i jinde) se pravidlo opět projevuje aktivně (flexe, derivace, adaptace přejímek) i pasivně.

(P5) Před pauzou mohou stát jak neznělé, tak znělé sonory.

- V jazycích, které rozlišují mezi neznělými a znělými sonorami, toto platit nemusí. Pak obvykle platí pravidlo podobné P4.

[rum] *rum*

[vor] *vor*

[dɛj] *dej*

SHRNUTÍ: 2 NEJČASTĚJŠÍ TYPY JAZYKŮ S DISTINKTIVNÍ ZNĚLOSTÍ

A	Před rezonantou	Před obstruentem	Na konci slov*
Znělost	distinktivní	prediktabilní	distinktivní

např. angličtina, francouština

B	Před rezonantou	Před obstruentem	Na konci slov*
Znělost	distinktivní	prediktabilní	prediktabilní

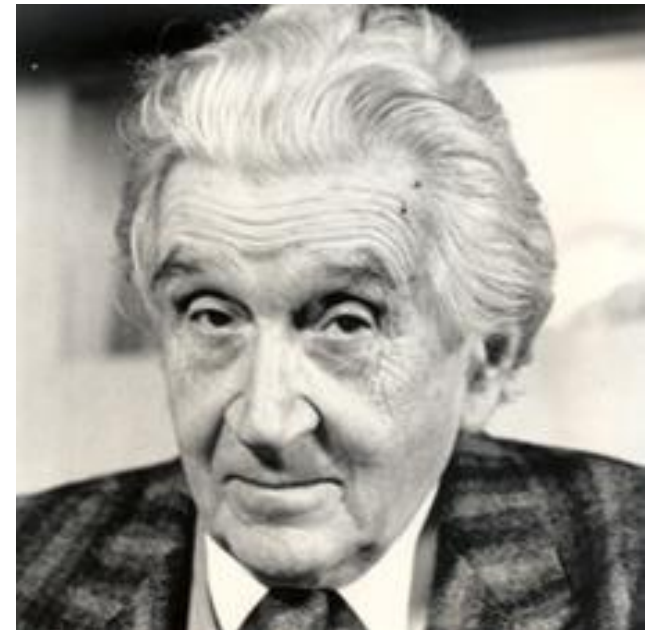
např. čeština a jiné slovanské jazyky, němčina, nizozemština, katalánština, nizozemština

+ existují jazyky, které nemají distinktivní znělost

FONOLOGICKÁ INTERPRETACE PROBLÉMU: NEUTRALIZACE

- Pojem zaveden pražskou školou (především Nikolaj Trubeckoj).
- Dnes běžně užívaný pojem (ve fonologii a jinde), ale nejednotná interpretace.
- V rámci funkční fonologie rozvinut dalšími funkcionalisty (André Martinet, Tsutomu Akamatsu, Jan Mulder), ale ani u nich není shoda.

André Martinet (1908–1999) →

Definice neutralizace

- Zrušení nebo neplatnost opozice mezi dvěma a více fonologickými jednotkami.
- Nejčastěji fonémy, ale mohou to být i jiné jednotky (tóny/tonémy).
- Pojem se používá i mimo fonologii např. pro zrušení nějakého morfologického rozdílu.
- Potud víceméně shoda.

Otevřené otázky

- Za jakých podmínek k neutralizaci dochází?
- Jaký je rozdíl mezi neutralizací a defektivní distribucí?
- Jaký fonologický status má jednotka v kontextu neutralizace?

Podmínky pro neutralizaci

- Neutralizace je vázaná na konkrétní jazyk.
- Vždy musí existovat alespoň jeden kontext, ve kterém je opozice platná (**kontext relevance**), a kontext, ve které platná není (**kontext neutralizace**).
- Fonémy, mezi nimiž by mohlo dojít k neutralizaci, musí mít něco společného (společné DR) a musí se pochopitelně něčím lišit.
- Neutralizace je tedy zrušení opozic mezi DR, které odlišují nějakou třídu fonémů.
- Mělo by tedy být jasné, která třída fonémů podstupuje neutralizaci a kterých opozici (kterých DR) se neutralizace týká.
- Zde je potíže: existuje mnoho teorií DR a několik teorií opozic.

Možné řešení: Exkluzivní vztah/opozice

- Neutralizace může být pouze mezi fonémy v exkluzivním vztahu (v exkluzivní opozici).
- Fonémy jsou v **exkluzivním vztahu**, pokud soubor distinktivních rysů, které sdílejí, je vlastní jen jim.

čeština

/p/

/t/

/ť/

/k/

explozivní	explozivní	explozivní	explozivní
labiální	alveolární	palatální	velární
neznělý	neznělý	neznělý	neznělý

čeština

	Labiální		Alveolární		Palatální		Velární	
	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z
Explozivní	/p/	/b/	/t/	/d/	/tʰ/	/dʰ/	/k/	/g/
Frikativní	/f/	/v/	/s/	/z/	/š/	/ž/	/x/	/h/
Afrikátní			/c/	/dz/	/č/	/dž/		
Nazální	/m/		/n/		/ň/			

Mimo tento doporuční systém: /r/, /l/; /ř/, /j/

Možné řešení: Exkluzivní vztah/opozice (pokr.)

- Exkluzivní vztah je nutnou, ale nikoliv postačující podmínkou pro neutralizaci.
- Která exkluzivní opozice je neutralizována, záleží na konkrétním jazyku.
- Zdá se však, že se napříč jazyky nejčastější neutralizuje znělost → **neutralizace znělosti.**

Další podmínka (?): nesektivní neutralizace

- Neutralizace by se měla týkat všech fonémů, které se podílejí na určitém fonologickém rozdílu.
- Jinými slovy: neutralizace by měla rušit rozdíl mezi DR, nikoliv mezi fonémy.

Další podmínka (?): opodstatnění neutralizace

- Neutralizace by měla být foneticky opodstatnitelný/motivovaný jev.

labiály	alveoláry	palatály	veláry
[pnɛ] <i>pne</i>	[tnɛ] <i>tne</i>	×	[knot] <i>knot</i>
×	[dnɛs] <i>dnes</i>	×	[gno:ma] <i>gnóma</i>

Způsoby, jakými se neutralizace projevuje

Kontext relevance

(S0) V kontextu A je významotvorný rozdíl mezi dvěma (popř. více) hláskami x a y.

čeština

[tɛn] *ten* × [dɛn] *den*

Kontexty neutralizace

(S1) V kontextu B se objevuje pouze jedna z hlásek: x, nebo y, tj. nikoliv obě.

čeština

[lɛt] *let* i *led*

[tka:t] *tkát*

- (S2) V kontextu B se vyskytuje hláska z, která není totožná ani s jednou z hlásek x a y, i když je jim podobná.

angličtina

#_V	s_V
[p ^h ɪl] <i>pill</i>	×
[bɪl] <i>bill</i>	×
×	[spɪl] <i>spill</i>

- (S3) V kontextu B se sice vyskytují obě hlásky x a y, ale nerozlišují význam (= volná variace).

čeština

[pɛs_ma:]	<i>pes má</i>
[pɛz_ma:]	

FONOLOGICKÝ STATUS SEGMENTŮ V KONTEXTU NEUTRALIZACE

	Před rezonantou	Před obstruentem	Na konci slov*
	distinktivní	prediktabilní	prediktabilní
(1)	[tɛn] <i>ten</i> [dɛn] <i>den</i>	[tka:t] <i>tkát</i> [dba:t] <i>dbát</i>	[pjɛt] <i>pět</i>
(2)	[lɛtu] <i>letu</i> (gen. pl.) [lɛdu] <i>ledu</i> (gen. pl.)		[lɛt] <i>let</i> [lɛt] <i>led</i>
(3)	[platu] <i>platu</i> [zahra:da] <i>zahrada</i>	[pladba] <i>platba</i> [zahra:tka] <i>zahrádka</i>	[plat] <i>plat</i> [zahrat] <i>zahrad</i>

- Jsou [t] a [d] v jednotlivých kontextech fonologicky totožné?
- Záleží na tom, co je pro nás rozhodující kritérium pro fonologickou totožnost/rozdílnost:
 - A) Fonetická podobnost? B) Shodné opoziční vztahy? C) Identita znaku?

Ad A: Fonetická podobnost

angličtina

<i>Aspirované napjaté</i>	<i>Neaspirované napjaté</i>	<i>Neaspirované nenapjaté 1</i>	<i>Neaspirované nenapjaté 2</i>	<i>Glotalizované napjaté</i>
A	B	C	D	E
#_V	s_V	#_V	V_#	V_#
[p ^h ɪt] „jáma“	[spɪt] „plivat“	[bɪt] „kousek“	[rɪb] „žebro“	[ræʔp] „rap“
[t ^h ɪt] „skřivan“	[stɪtʃ] „šít“	[dɪt] „tečka“	[rɪd] „zbavit“	[ræʔt] „krysa“
[k ^h ɪt] „sada“	[skɪt] „žert“	[gɪt] „lotr“	[rɪg] „výstroj“	[ræʔk] „držák“

Ad C: Identita znaku

(1)	[tɛn] <i>ten</i> [dɛn] <i>den</i>	[tka:t] <i>tkát</i> [dba:t] <i>dbát</i>	[pjɛt] <i>pět</i>
(2)	[lɛtu] <i>letu</i> (gen. pl.) [lɛdu] <i>ledu</i> (gen. pl.)		[lɛt] <i>let</i> [lɛd] <i>led</i>
(3)	[platu] <i>platu</i> [zahra:da] <i>zahrada</i>	[pladba] <i>platba</i> [zahra:tka] <i>zahrádka</i>	[plat] <i>plat</i> [zahrat] <i>zahrad</i>

(1)	/tɛn/ <i>ten</i> /dɛn/ <i>den</i>	? ?	?
(2)	/lɛtu/ <i>letu</i> (gen. pl.) /lɛdu/ <i>ledu</i> (gen. pl.)		/lɛt/ <i>let</i> /lɛd/ <i>led</i>
(3)	/platu/ <i>platu</i> /zahra:da/ <i>zahrada</i>	/platba/ <i>platba</i> /zahra:dka/ <i>zahrádka</i>	/plat/ <i>plat</i> /zahrad/ <i>zahrad</i>

Identita znaku – problémy

- Co s případy, kdy k alternaci nedochází?
- Neutralizace pouze na fonetické, ale nikoliv fonologické úrovni.

Ad B: Shodné opoziční vztahy

	#_ε	ε_#
[p]	[pɛs] <i>pes</i>	[lɛp] <i>lep</i>
[b]	[bɛs] <i>bez</i>	–
[f]	[fɛs] <i>fez</i>	[lɛf] <i>lev</i>
[v]	[vɛs] <i>vez</i>	–
[m]	[mɛs] <i>mez</i>	[lɛm] <i>lem</i>
	atd.	

- [p₁] v *pes* (#_εs) vstupuje do odlišných opozic než [p₂] v *lep* (ε_#).
- [p₁] má tedy odlišnou distinktivní funkci než [p₂].
- Definují-li fonologické jednotky jejich vztahy, pak jsou [p₁] a [p₂] **odlišné fonologické jednotky**.

ARCHIFONÉM

(D1) Segmentální jednotka, která se vyskytuje v kontextu neutralizace a která odpovídá dvěma a více fonémům vyskytujícími se v kontextu relevance. Tyto fonémy jsou v exkluzivním vztahu.

/p/ × /b/ (v češtině)	/t/ × /ť/ (v češtině)
exkluzivní	ne-exkluzivní vztah
mohou podstoupit neutralizaci	nemohou podstoupit neutralizaci (srov. /p/, /k/)

	#_V	#_CV
[p]	[pɛs] <i>pes</i>	[pnɛ] <i>pne</i> (od <i>pnout</i>)
[t]	[tɛn] <i>ten</i>	[tnɛ] <i>tne</i> (od <i>tnout</i>)
[c]	[cɛl] <i>těl</i>	–
[k]	[kɛl] <i>kel</i>	[knot] <i>knot</i>

(D2) Archifoném je soubor DR, které mají společné dva a více fonémů.

čeština

<i>/p/</i>	<i>/b/</i>
explozivní	explozivní
labiální	labiální
neznělý	znělý

<i>/s/</i>	<i>/z/</i>
frikativní	frikativní
alveolární	alveolární
neznělý	znělý

<i>/P/</i>
explozivní
labiální

<i>/S/</i>
frikativní
alveolární

ARCHIFONÉM (pokr.)

- Archifonémy lze chápat jako fonémy, u nichž jsou určité vlastnosti nedistinktivní, ačkoliv v jiných kontextech distinktivní jsou.
- Hodnota těchto nedistinktivních vlastností je obvykle predikovatelná z kontextu, ve kterém se archifoném vyskytuje.
- Případně v kontextu neutralizace existuje volná variace mezi hodnotami dané vlastnosti.
- Archifoném v kontextu neutralizace **zastupuje** fonémy z kontextu relevance.
- Archifoném **není fonologicky** totožný ani s jedním z fonémů, jehož neutralizací vznikl
- Archifoném se může realizovat jako jeden z fonémů, které zastupuje, tj. může s ním sdílet své alofony

(1)	[tɛn] <i>ten</i> [dɛn] <i>den</i>	[tka:t] <i>tkát</i> [dba:t] <i>dbát</i>	[pjɛt] <i>pět</i>
(2)	[lɛtu] <i>letu</i> (gen. pl.) [lɛdu] <i>ledu</i> (gen. pl.)		[lɛt] <i>let</i> [lɛt] <i>led</i>
(3)	[platu] <i>platu</i> [zahra:da] <i>zahrada</i>	[pladba] <i>platba</i> [zahra:tka] <i>zahrádka</i>	[plat] <i>plat</i> [zahrat] <i>zahrad</i>

(1)	/tɛn/ <i>ten</i> /dɛn/ <i>den</i>	/Tka:t/ <i>tkát</i> /Tba:t/ <i>dbát</i>	/pjɛT/ <i>pět</i>
(2)	/lɛtu/ <i>letu</i> (gen. pl.) /lɛdu/ <i>ledu</i> (gen. pl.)		/lɛT/ <i>let</i> /lɛT/ <i>led</i>
(3)	/platu/ <i>platu</i> /zahra:da/ <i>zahrada</i>	/plaTba/ <i>platba</i> /zahra:Tka/ <i>zahrádka</i>	/plaT/ <i>plat</i> /zahraT/ <i>zahrad</i>

- Nejčastější se neutralizuje znělost → **neutralizace znělosti**
- Neutralizovat se může jakákoliv exkluzivní opozice

Neutralizace místa artikulace

<i>hypotetický jazyk</i>	
#_V	V_#
[p]	[?]
[t]	
[k]	
významotvorný rozdíl mezi různými okluzivami	pouze jedna okluziva

Neutralizace způsobu artikulace

<i>korejština</i>		
	1	2
	V_V	_N
[p]	+	–
[p*]	+	–
[p ^h]	+	–
[m]	+	+
[t]	+	–
[t*]	+	–
[t ^h]	+	–
[n]	+	+

hvězdička označuje
napjaté konsonanty

(19) Assimilation of nasality in Korean: a consonant becomes nasal when a nasal consonant follows:

pap	rice	pam mekta	eat rice
ot	clothes	on man	only clothes
jak	medicine	jaŋ mekta	take medicine

Neutralizace sekundární artikulace + znělosti

<i>ruština</i>							
	1	2	3	4	5	6	7
	Před [a]	Před [i]	Konec slova	Před [t]	Před [tʲ]	Před [d]	Před [dʲ]
[p]	+	–	+	+	–	–	–
[pʲ]	+	+	+	–	+	–	–
[b]	+	–	–	–	–	+	–
[bʲ]	+	+	–	–	–	–	+
[f]	+	–	+	+	–	–	–
[fʲ]	+	+	+	–	+	–	–
[v]	+	–	–	–	–	+	–
[vʲ]	+	+	–	–	–	–	+
[m]	+	–	+	+	–	+	–
[mʲ]	+	+	+	–	+	–	+

Neutralizace otevřenosti/délky

<i>hypotetický jazyk</i>		
	Otevřené slabiky	Zavřené slabiky
[ɪ]	+	+
[i:]	+	–
[ɛ]	+	+
[e:]	+	–
[a]	+	+
[a:]	+	–
[ɔ]	+	+
[o:]	+	–
[ʊ]	+	+
[u:]	+	–

NEUTRALIZACE A DEFEKTIVNÍ DISTRIBUCE

- Pravidelná omezení výskytu distinktivních zvukových prvků v určitém kontextu nebo kontextech.
- Nejdříve je tedy nutné určit pravidlo.

Neutralizace

- Pravidelný nevýskyt lze vyjádřit jako zrušení opozice mezi dvěma a více fonologickými prvky.
Např. neutralizace znělosti v češtině na konci slov
- Není-li to možné, je to defektivní distribuce.

Defektivní distribuce

- Pravidelná absence fonologických prvků v určitém kontextu, přičemž nedochází ke zrušení (neutralizaci) fonologické opozice.

Např. absence /ŋ/ na začátku slov v angličtině (ostatní nazály však jsou přítomny)

	Začátek slova	Konec slova
[m]	[mɛt] <i>met</i>	[sɪm] <i>sim</i>
[n]	[nɛt] <i>net</i>	[sɪn] <i>sin</i>
[ŋ]	–	[sɪŋ] <i>sing</i>

neutralizace?

/n/ × /ŋ/

/m/ × /ŋ/

[m] → /m/ „labiální nazála“

[n] → /n/ „alveolární nazála“

[ŋ] → /ŋ/ „velární nazála“

Dvě možnosti neutralizace:

A) [m] odpovídá fonému /m/

[n] odpovídá archifonému /N₁/, který je výsledkem neutralizace opozice /n/ × /ŋ/

B) [m] odpovídá archifonému /N₂/, který je výsledkem neutralizace opozice /m/ × /ŋ/

[n] odpovídá fonému /n/

Ale!

- Výběr mezi řešeními A a B nemůže být jiný než arbitrární.
- Ani pozice /n/ × /ŋ/, ani /m/ × /ŋ/ není exkluzivní.